TEORIA SPRAWSTWA OSOBOWEGO U PODSTAW ANTYNATURALISTYCZNEJ PSYCHOLOGII

W artykule *Propozycja psychologii bazującej na antropologii chrześcijańskiej* ks. Romuald Jaworski zwraca uwagę na wiele ważnych problemów związanych ze współczesną nauką, a w szczególności z psychologią. Jednym z nich jest powszechnie przyjmowane w niej założenie naturalizmu, któremu odpowiada wachlarz filozoficznych tez dotyczących istnienia (lub nieistnienia) różnego rodzaju przedmiotów (naturalizm ontologiczny) oraz dopuszczalnych w uprawianiu psychologii metod (naturalizm metodologiczny) czy sposobów wyjaśniania (naturalizm eksplanacyjny). Te różne odmiany naturalizmu są ze sobą powiązane i zakwestionowanie np. naturalizmu ontologicznego wymagałoby wykazania, że mimo to istnieją metody prowadzenia badań, które spełniają podstawowe wymogi naukowości, takie jak np. sprawdzalność i powtarzalność wyników.

Zanim przejdę do pewnej sugestii, w jaki sposób można by skonstruować taką argumentację wspierającą zasadniczą ideę psychologii wolnej od założenia naturalizmu, chciałbym krótko omówić charakter propozycji psychologii chrześcijańskiej. W tekście ks. Jaworskiego splatają się co najmniej dwa tematy, które można potraktować jako zasadniczo odrębne, a mianowicie określenie wymogów, jakie miałaby spełniać psychologia chrześcijańska jako nauka, oraz sformułowanie koncepcji psychologii, która spełnia te wymogi. To pierwsze zadanie charakteryzuje się zwykle w metodologii nauk jako podanie tzw. warunków adekwatności danej teorii, czyli warunków, które musiałaby spełnić w tym przypadku koncepcja psychologii jako nauki, aby mogła być uznana za psychologię chrześcijańską. Drugie zadanie, jakim jest zaproponowanie pewnej szczegółowo dopracowanej koncepcji psychologii chrześcijańskiej jako nauki, może być zrealizowane różnymi środkami, pod warunkiem, że spełnione są wszystkie postawione wcześniej warunki adekwatności.

Uważam więc, że pierwszy krok w tworzeniu psychologii chrześcijańskiej to nie „analiza dorobku poszczególnych szkół psychologii” w świetle zgodności z „chrześcijańską wizją życia człowieka” (s. 216 artykułu ks. Jaworskiego), ale właśnie systematyczne wyliczenie warunków, których spełnienie gwarantuje, że daną teorię psychologiczną można uznać za psychologię chrześcijańską.

Trudno w artykule ks. Jaworskiego jednoznacznie wskazać pełną i podaną *explicite* listę takich warunków wraz z ich uzasadnieniem. Z pewnością na tej

liście nie może znaleźć się warunek przyjęcia w teorii psychologicznej tezy, że istnieje osobowy Bóg, który podejmuje interpersonalną komunikację z ludźmi, ani przyjęcia żadnej innej tezy wymagającej wiary w treść Objawienia, a zwłaszcza tę treść wyrażoną w Biblii Hebrajskiej i Ewangeliach.

Jednym z warunków adekwatności dla psychologii chrześcijańskiej może być natomiast, jak sądzę, teza negująca naturalizm ontologiczny oraz naturalizm eksplanacyjny. Nie przesądzając precyzyjnego sposobu sformułowania tej tezy jako warunku adekwatności psychologii chrześcijańskiej, zaznaczę ogólnie, że naturalizm ontologiczny dopuszcza istnienie jedynie takich przedmiotów, o których mowa w teoriach fizykalnych, ewentualnie przedmiotów do nich nieredukowalnych, ale całkowicie ontologicznie zależnych i pochodnych (emergentnych lub superwenientnych). W tym sensie w psychologii dopuszczalne jest – na gruncie naturalizmu ontologicznego – np. istnienie boga jako pochodnej biografii lub przeżyć danej osoby (por. Kawalec, 2000).

Nawet jeśli na gruncie naturalizmu ontologicznego dopuścić istnienie przedmiotów nieredukowalnych do świata fizyki fundamentalnej, to naturalizm eksplanacyjny dopuści w wyjaśnieniach wyłącznie te ostatnie przedmioty jako jedyne posiadające moc przyczynową. I tak, w filozoficznych teoriach umysłu, które przyjmują naturalizm ontologiczny i dopuszczają istnienie nieredukowalnych do stanów neuronalnych mózgu stanów mentalnych, przyjęta jest tzw. teza wykluczająca moc przyczynową stanów mentalnych. Jedyne walentne wyjaśnienia ludzkich zachowań powinny być zatem formułowane w języku stanów neuronalnych (polemikę z tezą wykluczającą podaję w: Kawalec, 2006a).

Przechodzę teraz do krótkiego zarysowania dwóch strategii, które pozwalają na taką konstrukcję psychologii chrześcijańskiej, w której odrzuca się naturalizm ontologiczny i eksplanacyjny, bez przyjmowania w niej tez Objawienia.

Jedną z tych strategii jest empiryzm konstruktywny Basa van Fraassena, którego *The empirical stance* należy uznać we współczesnej filozofii nauki za najbardziej frontalny atak na założenie naturalizmu w nauce. W dużym skrócie można to stanowisko streścić następująco. Nauka posiada autorytet do stwierdzenia istnienia pewnych obiektów w świecie tylko w zakresie tego, co jest obserwowalne gołym okiem. Jeśli w nauce stwierdza się istnienie przedmiotów nieobserwowalnych, to tylko z uwagi na sformułowanie spójnego obrazu tego, co zaobserwowane było w przeszłości i będzie w przyszłości. I tylko zgodność teorii naukowych z tym, co obserwowalne, jest podstawą ich prawdziwości. W określaniu,

co istnieje w świecie, autorytet nauki musi w konsekwencji ustąpić miejsca filozofii i religii.

Drugą ze wspomnianych strategii antynaturalistycznych w nauce jest opracowywana przeze mnie sprawczościowa teoria nauki. Wychodzi ona z założenia, że zasadniczą rolę w nauce i wyjaśnianiu naukowym pełni pojęcie przyczynowości, które współcześnie jest dobrze matematycznie zdefiniowanym i zoperacjonalizowanym pojęciem* i dla którego opracowane są empiryczne metody odkrycia i modelowania. Warto przy tym podkreślić, że w modelach zależności przyczynowych mogą występować także zmienne niemierzalne, a mimo to pozwalają one na sprawdzalne empirycznie przewidywania (Pearl, 2000).

Jak szczegółowo uzasadniam (Kawalec, 2006b), aby odkryć zależności przyczynowe, zwłaszcza w badaniach nieeksperymentalnych, konieczne jest odwołanie się w kryterium przyczynowości do kategorii „interakcji badawczej z rzeczywistością". Spośród wielu filozoficznych eksplikacji pojęcia interakcji badawczej, np. w kategoriach manipulacji, interwencji czy idealnego planu eksperymentalnego itp., najbardziej zadowalająca wydaje się teoria sprawstwa osobowego, zainspirowana antropologią filozoficzną eksplikowaną przez Karola Wojtyłę w książce *Osoba i czyn*.

Kolejnym – obok negacji naturalizmu – warunkiem adekwatności psychologii chrześcijańskiej byłoby zatem ustalenie w psychologii chrześcijańskiej – za pomocą metod empirycznych (Spirtes, Glymour, Scheines, 2000) – zależności przyczynowych służących „wyleczeniu i pomocy w osiągnięciu długodystansowej pełni życia" (s. 209), co – według sprawczościowej teorii psychologii jako nauki – jest zgodne z postulatem „rzetelnego i pogłębionego naukowo spojrzenia na człowieka" (s. 207). Nie tylko bowiem pozwala ono na zachowanie „dorobku psychologii bazującego w znacznej części na naukowych eksperymentach i studiach empirycznych" (s. 213), ale – w interpretacji zależności przyczynowych w kategoriach sprawstwa osobowego – spójnie łączy je z „dorobkiem chrześcijańskiej wiedzy o człowieku" jako osobie (s. 213).

Spośród wymienionych tu trzech sposobów realizacji zaproponowanego przez ks. Jaworskiego programu psychologii systematycznie odrzucającej naturalizm najbliższa spełnienia elementarnych wymogów naukowości, jak sprawdzalność

* Metody odkrywania i modelowania zależności przyczynowych stosowanych w najnowszych badaniach naukowych, także nieeksperymentalnych, opisuję szczegółowo w: Kawalec (2006b). Ich zastosowanie w badaniach psychologicznych podają m.in. Gopnik i in. (2004). Bardziej kompletna bibliografia wykorzystania tych metod w psychologii podana jest w: Kawalec (2005).

i powtarzalność wyników badań, wydaje mi się – krótko tu zarysowana – sprawczościowa teoria psychologii jako nauki.

BIBLIOGRAFIA

Gopnik, A., Glymour, C., Sobel, D., Schulz, L., Kushnir, T., Danks, D. (2004). A theory of Causal learning in children: Causal maps and Bayes nets. *Psychological Review*, 111, 3-32.

Kawalec, P. (2000). Review of *Varieties of Anomalous Experience*, red. E. Cardeńa, S. J. Lynn, S. Krippner, American Psychological Association, „Metapsychology", 35, 4; http://www.metapsychology.net/

Kawalec, P. (2005). *Understanding science of the new millennium*; http://philsci-archive.pitt.edu/archive/00002558/

Kawalec, P. (2006a). Naukowe kryteria przyczynowości w ugruntowaniu roli eksplanacyjnej stanów mentalnych. W: Z. Muszyński, R. Poczobut (red.), *Filozofia umysłu. Dyskusje nad książką Urszuli Żegleń*, Lublin: WN UMCS [w druku].

Kawalec, P. (2006b). *Przyczyna i wyjaśnianie*. *Studium z filozofii i metodologii nauk*. Lublin [w druku].

Pearl, J. (2000). *Causality: Models, reasoning, and inference.* Cambridge: Cambridge University Press.

Spirtes, P., Glymour, C., Scheines, R. (2000)[2]. *Causation, prediction, and search.* Cambridge, MA: MIT.

Van Fraassen, B. (2002). *The empirical stance.* New Haven: Yale University Press.

Wojtyła, K. (1994). *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Paweł Kawalec
Katedra Metodologii Nauk KUL

PSYCHOLOGIA – W NAJLEPSZYM RAZIE – *NEGATIVA*

Z uwagi na wyraźną ogólną niejednolitość, „nierówność" tekstu autorstwa ks. R. Jaworskiego (są w nim ewidentnie i lepsze, i gorsze „kawałki" – por. bezpośrednio niżej), a konkretnie z racji:

– nieokreśloności jego charakteru (statusu) tak jako pewnej całości (promulgacja nowej psychologii czy opis faktycznego stanu rzeczy; opis faktycznego stanu rzeczy czy pobożne życzenia, zaklinanie rzeczywistości, a nawet formuło-